

AİLE İÇİ ŞİDDETE ŞAHİT OLAN ÇOCUKLAR: BİR ALANYAZIN DERLEMESİ

CHILDREN WHO WITNESSED DOMESTIC ABUSE: A REVIEW STUDY

Feyza Dinçer^a, Müge Yüksel^b

Öz

Aile içi şiddet olgusu şiddete maruz kalan tarafı etkilediği kadar şiddete şahit olan tarafı da etkilemektedir. Fiziksel, cinsel, duygusal ya da ekonomik anlamda aile içi şiddete maruz kalan kadınların çocukları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı annelerinin aile içi şiddete maruz kaldığına şahit olan çocukların gösterdikleri duygusal, bilişsel, davranışsal tepkileri anlamak; aile içi şiddete şahit olan çocuklara yönelik koruma ve müdahale yöntemlerini ortaya koymak ve dünyada bu konu üzerinde yapılan uygulamalardan örnekler sunmaktır. Bir alanyazın derlemesi olan bu çalışmanın, Türkiye’de aile içi şiddete şahit olan çocuklar için koruyucu çalışmalar yapılmasına öncülük etmesi beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Aile içi şiddet, çocuk, şahit, istismar, koruma

ABSTRACT

Domestic violence affects the witnesses as well as the victims. Thus, this research focuses on the children witnesses of physical, sexual, emotional or economical abuse of their mothers. The aims of this study are a) to understand emotional, cognitive, behavioral outcomes of witnessing domestic violence; b) exhibiting the protective techniques and interventions for child witnesses of domestic violence and; c) gathering examples of intervention from different countries. With this review study, it is expected to lead new studies and interventions for children who witness domestic violence.

Key words: Domestic violence, witness, children, abuse, protection

^a Uzman Psikolojik Danışman. feyzadincer.marmara@gmail.com

^b Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, muge.yuksel@marmara.edu.tr

1. GİRİŞ

Aile içi şiddet eşlerden birinin diğeri üzerinde fiziksel, duygusal, ekonomik, cinsel ya da psikolojik istismar uygulaması, ona bu açılardan zarar vermesi anlamına gelmektedir. Aile içi şiddet, aile içi istismar, eş şiddeti tabirleri bu kavramı karşılamaktadır (Kocacık ve Çağlayandereli, 2009; Howard, Trevillion, Khalifeh, Woodall, Agnew-Davies, ve Feder 2010). Aile içi şiddetin fiziksel formu bir eşin diğeri fiziksel güç uygulamasıdır. Bu fiziksel şiddet yaralanmaya, zedelenmeye, sakatlanmaya ya da ölüme varan sonuçlar doğurabilmektedir. Bir diğeri fiziksel aksiyon olan cinsel şiddet ise eşlerden birinin diğeri zor kullanarak cinsel faaliyete itmesi, bilinci kapalıyken ya da karşı koyamayacak durumdayken cinsel aktivitede bulunması ya da istismar edici cinsel davranışta bulunmasıdır (Bekmuratova, 2012). Aile içi şiddetin mağduru kadın ya da erkek olabildiği gibi kadınlar psikolojik, duygusal, ekonomik, cinsel ve fiziksel aile içi şiddete maruz kalma açısından daha yoğun bir risk altındadır (Howard vd., 2010).

Amerika Birleşik Devletlerinde 2000 yılında yapılan ulusal kadına karşı şiddet araştırmasına göre (NVAWS) her yıl yaklaşık 1.5 milyon kadın, aile içi şiddete bağlı yaralanmalar nedeniyle sağlık hizmeti almaktadır (Bent-Goodley, 2004; Moe, 2009). Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Türkiye'de kadınların %35,5'i hayatlarının herhangi bir döneminde, %5,5'i ise son bir ay içerisinde fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtmiştir.

Fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalma oranı ise %37,5'tir (Tüik, 2014). Aile içi şiddet gözle görünen fiziksel yaralanmaların yanı sıra anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu, kronik depresyon, akut stres bozukluğu, intihar düşünceleri gibi psikolojik yaralanmalara da sebep olmaktadır. Aile içi şiddetin daha çok düşük sosyo ekonomik seviyeye sahip topluluklarda görüldüğü düşünülmektedir (Bent-Goodley, 2004). Aile içi şiddet, hem doğrudan hem dolaylı olarak maruz kalan aile üyelerinde travma sonrası stres bozukluğuna neden olabilmektedir (Jones, Hughes ve Unterstaller, 2001). Bununla birlikte bilenen bir diğeri şey ise aile içi şiddete maruz kalan bireylerin diğeri bireylere aile içi şiddet uygulama ihtimallerinin yükseldiğidir. Bu bağlamda şiddet olgusu bulaşıcı hale gelmektedir (Bayındır, 2010).

Eğitimciler ve ruh sağlığı çalışanları çocukların davranış problemlerini gelişimsel bağlamda açıklamaya ve sağaltmaya çalışmaktadırlar. Aile içi şiddete maruz kalmak ya da şahit olmak gelişimsel bağlamı etkileyen, çocukta travma sonrası stres bozukluğu belirtileri görülmesine neden olabilen durumlardır. Bağlanma teorisine göre şiddete şahit olan ya da maruz kalan çocuklar güvenilir bir ebeveyne bağlanamayan, seven ve değer veren ebeveyn rolü eksik olan çocuklardır ve bu gelişimsel tıkanma hem öğrenme yaşantılarını hem de davranışlarını olumsuz etkilemektedir (Morley, 1999). Şiddete maruz kalan kadınların, çocuklarının ihtiyacını hissetmesi ve karşılaması zorlaşabilmektedir. Ebeveynin bu tavrı çocukta kaygılı bağlanmaya, dolayısıyla sinirli ve uzak duran

davranışlara sebep olabilmektedir (Bowlby, 1988). Evde aile sıcaklığının eksilmesi, şiddete maruz kalan ebeveynin çocuğun fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayamaması, şiddet sonucu bakım verende ya da çocukta fiziksel sakatlanmalar ve yaralanmalar oluşması gibi etkenler çocuklarda sosyal, duygusal sorunlara ve davranış sorunlarına neden olabilmektedir (Devaney, 2015).

Evde aile içi şiddete şahit olan çocuklar davranışsal, duygusal, fiziksel, bilişsel ve sosyal sorunlar yaşamaktadırlar. Tüm bu gelişim alanlarında yaşanan sıkıntılara binaen annesinin şiddete maruz kaldığını gören çocuklar uyumlu ilgili zorluk çekmektedirler (Kobo, Blakely ve Engleman, 1996). Kitzmann, Gaylord, Holt ve Kenny'nin (2003) yaptığı meta-analiz çalışmasının sonucuna göre aile içi şiddet deneyimi olan çocukların olmayanlara göre 21 farklı gelişimsel ve davranışsal boyutta zayıf kaldıkları ortaya çıkmıştır. Şiddete şahit olan çocukların yaşadığı sorunlar arasında saldırgan davranış, sosyal uyumda düşüş, depresyon, korkular, anksiyete, uyku bozuklukları ve öğrenme sorunları sıralanabilir. Bu tür sorunların altındaki nedenler derin korku, ölüm korkusu, ebeveyni kaybetme korkusu gibi çocukların şiddete vermiş oldukları duygusal tepkilerdir. Bunun yanı sıra çocuklar yaşanan bu şiddete engel olamadıklarını ya da buna sebep olduklarını düşünerek suçluluk duygusuyla da mücadele etmek durumunda kalabilmektedirler (Groves, 1999). Aile içi şiddete maruz kalan ve şahit olan çocuk aynı zamanda ihmale ve cinsel istismara uğrama riski de taşımaktadır. Ebeveynlerinin kavgasına şahit olan

çocuklar olmayanlara kıyasla üç ile dokuz kat arasında daha yüksek istismara uğrama riski taşımaktadırlar (Devaney, 2015).

Aile içi şiddete şahit olan çocuk kavramını açıklayabilmek adına Holden (2003) tarafından aile içi şiddete şahit olmanın on çeşidini içeren bir sınıflandırma oluşturulmuştur.

Tablo 1: Aile İçi Şiddete Şahit Olan Çocuklar

Tür	Açıklama	Örnek
Gebeyken maruz kalma	Gelişmekte olan fetüsün aile içi şiddetten etkilenmesi	Rahimdeki fetüse saldırı; annenin çok korkması; annenin fetüse zarar geldiğini hissetmesi
Müdahale etme	Çocuğun sözel ya da fiziksel olarak şiddeti durdurmaya çalışması	Durmalarını istemek; anneyi korumak
Kurban olma	Çocuğun olay anında sözel ya da fiziksel olarak saldırıya uğraması	Çocuğun kasten yaralanması; fırlatılan bir objenin yanlışlıkla çocuğa çarpması
Katılımcı olan	Çocuk, şiddet eylemine katılmaya zorlanır ya da bir şekilde dahil olur	Katılmaya zorlama; çocuğu ajan olarak kullanma; anneye alay etmeye katılma
Görgü tanığı	Çocuk saldırıyı doğrudan gözlemler	Saldırıyı izleme; sözel aşağılanma yapılırken orada olma
Duyuma	Çocuk saldırıyı duyar ancak görmez	Bağırmaları, tehditleri ya da nesnelere kırılma seslerini duyma
İlk sonuçları gözlemlenme	Saldırının o andaki sonuçlarını görür	Yara ya da sakatlık, polis, ambulans, kırılmış eşya, yoğun duygulanım görme

Sonuçları deneyimleme	Saldırının bir sonucu olarak kendi hayatındaki değişimleri görür	Anne depresyonu; ebeveyn tutumunda değişim; babadan ayrılma; taşınmayı deneyimleme
Hakkında duyma	Saldırı hakkındaki konuşmaları duyar	Saldırılı anneden, kardeşten, bir akrabadan ya da başkasından öğrenme
Görünüşte habersiz	Bilgi alınan kişiye göre çocuk var olan şiddetten habersizdir	Saldırının evden uzakta ya da çocuk evde yokken olması; çocuğun uyuduğu düşünülürken olması

Kaynak: Holden, 2003.

2. AİLE İÇİ ŞİDDETE ŞAHİT OLAN ÇOCUKLARI ANLAMA VE MÜDAHALE

Aile içi şiddete şahit olan çocuklara eğitsel ve psikolojik bir müdahale planı ortaya koymadan önce bu çocukların tanınması ve sorunlarının anlaşılması gerekmektedir. Gerek ruh sağlığı çalışanları gerekse eğitimciler şiddete maruz kalan çocukların ne tür işaretler verdiği konusunda deneyimsizdir, davranış problemiyle gelen bir çocuk değerlendirilirken (görüşme, test teknikleri vb.) şiddete şahit olma genellikle çerçeve dışında bırakılmaktadır (Groves, 1999). Buna göre, sağlıklı müdahaleler oluşturmak için şiddete maruz kalan çocukların nasıl saptanacağına bilinmesi gerekmektedir. Bayındır'ın (2010) araştırmasında çocukların anne babanın kavgası esnasında gösterdiği davranışlar sıklığına göre; araya girerek kavgayı ayırmaya çalışma, belirgin ağlama, anneyi darba karşı korumaya çalışma, şoka girme, anneyi

destekleme, akrabalara haber verme, susma, evde oradan oraya koşuşturma, odaya kapanma ve bağırma-çığlıklar atma olarak sıralanmıştır. Kavgadan sonraki dönemde verdikleri tepkiler ise sıklaşan ağlamalar, okul başarısının düşmesi ve okula gitmek istememe, anneye aşırı bağlılık, insanlardan kaçma ve güvensizlik, saldırganlaşma (kötü alışkanlıklar edinme), dikkat ve yoğunlaşma bozukluğu, fiziki şikayetlerinde artma (uykusuzluk, baş ve karın ağrısı gibi), sürekli sızlanmalar ve mazeretler, yerli yersiz ağlamalar, sık kabus görme, sürekli sinirlilik ve tedirginlik hali, duyarsızlaşma ve unutkanlık, bitkin ve kaygılı görünme olarak belirlenmiştir. Benzer tepkiler yabancı literatürde de yer almaktadır. Tablo 2.1'de aile içi şiddete şahit olan çocukların gelişim dönemlerine göre sergiledikleri gelişimsel sorunlar gösterilmiştir.

Tablo 2: Aile İçi Şiddete Şahit Olmanın Çocukların Gelişimine Etkisi

	Bebekler / Küçük çocuklar	Okul öncesi çocukları	Okul çağı çocukları	Ergenler
Davranışsal	Mızızlık yapmak, yaygara çıkarmak	Agresyon, davranış sorunları	Öfke, işleri yürütmede sorun, söz dinlememe	Flört şiddeti, kurallara uymama, kaçma
Duygusal		Korku ve kaygı, üzüntü, anne için endişe, travma sonrası stres bozukluğu (tssb), olumsuz duygulanım	Korku ve kaygı, desresyon, düşük özgüven, suçluluk, utanç, tssb	Depresyon, intihara yatkınlık, tssb
Fiziksel	Uyku ve yeme sorunu,	Çok hareketli, talepkar,		Madde kötüye kullanımı

	gerginlik	mızımız, bağımlı, regrese		
Bilişsel	Algılamada sorun	Kısıtlı anlama, kendini suçlama	Küçük çocuklara göre anlaması iyi, kendini suçlama, akademik sorunlar, saldırgan tutumlar	Saldırgan tutumlar
Sosyal		Yaşlılarıyla ve yetişkinler le iletişim kurmakta zorlanma, bakım veren ile ambivalan s (çelişkili duygulu) ilişki	Az ve düşük nitelikli akran ilişkisi	Şiddet içeren romantik ilişkiler

Kaynak: Carlson, 2010.

Tablo 2'ye göre aile içi şiddete şahit olan çocuklar diğer sorunlarla birlikte bilişsel düzeyde akademik performansta bir düşüş yaşamaktadırlar. Ancak düşük akademik performansın şiddete şahit olmayla bire bir ilişkisini açıklamak kolay olmadığı için düşük okul performansı eğitimciler tarafından şüpheyle karşılanmamaktadır. Düşük okul performansı, şiddet yaşanan ailelerin düşük sosyo-ekonomik statüsünün bir çıktısı olarak algılanabilmektedir (Carlson, 2010). Bununla birlikte aile içi şiddete şahit olmanın çocukların merkezi sinir sisteminde değişimlere yol açtığı bilinmektedir. Bu değişimlerden etkilenen bölgeler arasında orta beyin, limbik sistem ve beyin kabuğu (korteks) yer almaktadır. Görsel ve işitsel algı ve dikkatten sorumlu olan orta beyinin yetersiz gelişimi dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna kadar uzanan dikkat sorunlarına yol

açabilmektedir. Duygulanım ve hafızadan sorumlu olan limbik sistemde yaşanan sıkıntılar öğrenme ve uyum sorunlarının sebebi olmaktadır. Beyin kabuğu dikkat, olgun davranış, hafıza, motivasyon, dürtü kontrolü gibi boyutları olan yürütücü işlevlerden sorumludur. Aile içi şiddete şahit olan çocuklara yapılan beyin taramalarında bu alanda sorun görülmüştür. Bu bilgilerden hareketle aile içi şiddete şahit olan çocukların beyin yapısında oluşan değişimlere bağlı olarak uyum ve öğrenme sorunları yaşadıkları görülmektedir (Tsavoussis, Stawicki, Stoicea ve Papadimos, 2014). Yine Tablo 2'de görüldüğü üzere aile içi şiddete şahit olan çocuklarda flört şiddeti ve şiddet içeren romantik ilişkiler gibi davranışsal ve sosyal çıktılar görünmektedir.

Şiddete şahit olan her çocuk travmatize olmamaktadır. Şiddete şahit olma deneyiminin yaratacağı olumsuz sonuçların boyutlarını çocukların dayanıklılığı belirlemektedir. Dayanıklılık bireylerin yıkıcı hayat olaylarının üstesinden gelmek için kullandıkları kişilik özellikleri ve başa çıkma becerileri, kısacası olumsuz deneyimi en az hasar ile atlatabilme kapasiteleridir (Kragh ve Huber, 2002). Aile içi şiddete şahit olan çocukların şiddet uygulamayan ebeveyn ile ya da güvenli olan ve sağlıklı ilişki kaynağı sağlayan bir başka akraba ile (örneğin nine, dede) kurdukları güvenli bağ çocuklar için travmayı önleyici olmaktadır (Holt, Buckley ve Whelan, 2008). Bu nedenle aile içi şiddete şahit olmuş çocuklarla çalışan ruh sağlığı uzmanları ve eğitimciler öncelikle çocuk ve ebeveyn ya da diğer bir bakım veren kişi arasında güvenli

bağların kurulması yönünde inceleme ve çalışma yapabilirler. Şiddet esnasında her çocuk farklı başa çıkma stratejileri kullanabilmektedir. Bazı çocuklar kavgaya müdahale edip tarafları ayırmaya çalışırken (problem odaklı başa çıkma) kimi çocuklar, özellikle küçük yaşta olanlar, müzik dinleyerek ya da başka bir odaya kapanarak kendilerini ortamdan soyutlamaktadırlar (duygusal başa çıkma). Bu nedenle sakince oynadığı ya da müzik dinlediği gözlemlenen çocuk uzmanları yanıltmamalıdır, bu tür duygusal başa çıkma yöntemlerini kullanan çocuklar uzun vadede psikolojik sorunlar yaşamaya en yatkın gruptur (Carlson 2000; Devaney, 2015). Wolak ve Finkelhor (1998) ise aile içi şiddete şahit olan çocukların ruh sağlığını koruyucu etkenleri üç kategoride toplamıştır: çocuktan kaynaklanan etkenler (uyum sağlama kabiliyeti, zeka ve iyimserlik), aile dışı etkenler (akranların, öğretmenlerin ya da diğer yetişkinlerin desteği) ve toplumsal faaliyetlere katılım. Buna göre aile içi şiddete şahit olan çocuklar için müdahale geliştirilirken ya da onlarla çalışırken başa çıkma şekillerini ve dayanıklılık kaynaklarını tespit etmek önem taşımaktadır. Bunlara binaen aile içi şiddete şahit olan çocuklarla çalışırken izlenmesi gereken bir takım adımlar şu şekilde ifade edilebilir:

1. Aile içi şiddete şahit olduğu düşünülen çocuklara şahit olma ve etkilenme derecelerini belirleyen kapsamlı bir değerlendirme yapılmalıdır.

2. Bu çocuklarla çalışırken çocuğa yönelik olası bir ihmal ve istismar durumu göz önünde bulundurulmalı, böyle bir durumun tespit edilmesi halinde ilgili merciiler bilgilendirilmelidir. Bu

nedenle şiddete şahit olan çocuklarla çalışan uzmanlar ihmal ve istismar konusunda eğitilmiş olmalıdır.

3. Şiddete şahit olan her bir çocuk ile özel olarak ilgilenen bir uzman bulunmalı, bu uzman çocuğun değerlendirmesini yapıp müdahaleyi çocuğa göre oluşturabilmelidir.

4. Aile içi şiddete şahit olan çocuklarla çalışan kurum ve uzmanlar bir kriz durumu ile çalışmaktadırlar. Bu nedenle çocuğun güvenliğini ve gizliliğini sağlamak için protokoller oluşturmalı, travma danışmanlığı yapabilmelidir. Kurum ve uzmanların krize müdahale protokolleri olmalıdır.

5. Çocukların gelişim dönemi ve ebeveynlik ile aile düzeni konusundaki kültürel farklılıklar göz önüne alınmalıdır.

6. Şiddete şahit olan çocuklarla çalışanlar diğer kişi ve kurumlarla işbirliği içinde çalışmaya gönüllü olmalıdırlar. İşbirliği gerektirebilecek kişi ve kurumlar güvenlik birimleri, okullar, sığınma evleri, savcılık, annenin terapisti ve avukatlar olabilmektedir.

7. Aile içi şiddet yetersiz ebeveynlik uygulamalarını beraberinde getirebilmektedir. Bu nedenle, şiddete maruz kalan ve mümkün ise şiddeti uygulayan ebeveynle de çalışılmalı, sağlıklı ebeveynlik uygulamaları öğretilmelidir. Carlson'un (2000) belirttiği gibi ebeveynin çocuğun ihtiyaçlarını gidermeyi öğrenmesi, sağlıklı bir ebeveyn olması çocuk ile tekrar güvenli bağ kurulmasını sağlamaktadır.

8. Şiddet yaşanan ailelerin ayrılık sürecinde velayet sorunları yaşanabilmektedir. Aile içi şiddete

şahit olan çocuklarla çalışan kurumlar bu konuda farkındalık sahibi olmalıdır. Bunun yanı sıra çocuk ile ebeveynin görüşebileceği, iletişim kurabileceği güvenli merkezler sağlanmasına ihtiyaç vardır.

9. Toplumdaki yeni ebeveynlere ve diğer bireylere aile içi şiddete şahit olmanın çocuklar üzerindeki etkilerini anlatan eğitimler verilmelidir. Böylece aile içi şiddetin önüne geçilmeli ve bireylere sağlıklı ebeveynlik öğretilmelidir (Wolak ve Finkelhor, 1998).

Tüm bunlardan yola çıkarak aile içi şiddete şahit olan çocukların sağaltımı için kurumsal ve eğitsel temelde yapılabilecek çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

2.1. Annenin Güçlendirilmesi

Anneyi güçlendirmek, çocuğun ruh sağlığı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Özellikle davranış sorunu olan çocuklara müdahalede anneye çalışılmasının etkili olduğu gözlenmiştir. Güçlendirme annenin kişisel, örgütsel ve toplumsal kaynaklarını bulması; bu kaynaklar sayesinde çevresi üzerinde güç kazanması ve isteklerine ulaşabilmek için bu kaynaklarını kullanması anlamına gelmektedir. Aile içi şiddete maruz kalan kadınların hissettiği genellenmiş çaresizlik duyguları istismar edici ilişkiden çıkma çabasının sonuçsuz kalacağı düşüncesi ve şiddete karşı pasif kalma gibi durumlar kadınların güçsüzleştirildiği alanlardır (Morley, 1999). Ayrıca annelere çocuk bakımı ve sorun çözmeyle ilgili eğitim ve destek vermek de şiddet sonrası çocuğun sağaltımının bir parçasıdır. Böylelikle çocuğun bedensel ve psikolojik

ihtiyaçlarını giderebilen ve etkili sorun çözebilen ebeveyn ile çocuk arasında tekrar güvenli bir bağ oluşabilir (Carlson, 2000).

Şiddet gören kadınların ilişkiyi bitirme nedenlerinden biri hem çocuklarının hem kendilerinin duygusal sağlığını korumaktır. Kanada'da yapılan nitel bir çalışmaya göre partnerinden şiddet gören kadınlar çocuklarında güçsüz anne/ güçsüz kadın algısı oluşmasından tedirgin olmakta, "hak ettiğim muamalenin bu olduğunu düşünecek" şeklinde kaygılar duymaktadır. Buna göre kadınların ilişkiyi bitirme kararlarında çocukların güçsüzlük algısına dair kaygıları etkili olmaktadır. Anne ve çocuklar istismar eden erkekten uzaklaştıklarında daha önce deneyimledikleri yıkıcı aile kalıplarından uzaklaşmakta ve birlikte çalışarak destekleyici ve yapıcı yeni bir aile anlayışı inşa etmektedirler. Böylelikle aile bireyleri güçlenerek duygusal sağlıklarını geri kazanabilmektedir (Wuest, Merritt-Gray ve Ford-Gilboe, 2004).

2.2. Sığınma Evleri/ Barınaklar

Amerika Birleşik Devletleri'nde kadın sığınma evlerinin nihai amacı aile içi şiddet mağduru kadınlara ve çocuklarına destek vererek öznel ve sosyal iyi oluşlarını arttırmak olarak belirlenmiştir. Öznel iyi oluş hayatın güzel olduğu düşüncesi, olumlu duyguları deneyimleyebilme ve olumsuz duygulanımları nispeten daha az deneyimleme olarak tanımlanan bir kavramdır. Sosyal iyi oluş ise kişilerin sağlıklı, güvende ve mutlu olabilmeleri için ihtiyaç duydukları kaynaklara ve kişilerarası

ilişkilere sahip olabilmeleridir (Sullivan, 2018). “Kaynakların korunması” adı verilen kavramsal çerçeve; kadınların ayrılığın ardından yaşayabileceği olası ekonomik, sosyal, duygusal kayıplara işaret ederek bunların korunması ve kadının güçlendirilmesi halinde sığınma evlerinin hedefine ulaşabileceğine vurgu yapmaktadır (Hobfoll, 1989; Hobfoll, 2001). Sığınma evlerinde sağlanan hukuksal ve sosyal destek, kaynakların korunması vasıtasıyla öznel ve sosyal iyi oluşu artırıcı etkenlerdir (Sullivan, 2018)

Eş şiddeti gören kadınların çocuklarıyla birlikte barınabildikleri sığınma evlerinden bazıları ise anneleri güçlendirmenin yanı sıra çocuklar için özel müdahale programları uygulayabilmektedirler (Carlson 1996; Barbeau, 2009).^{c d}

2.3. Çocuklarla Bireysel Çalışmalar

Aile içi şiddete maruz kalan çocukla yapılacak bireysel psikolojik danışmanlık görüşmelerinde dikkat edilecek en önemli nokta çocukla güvenli bir terapötik ilişki kurmaktır. Çocuğun istemediği hiçbir şey hakkında konuşmak zorunda olmadığı, söylediği şeylerin gizli kalacağı aktarılmalıdır. Çocuğa güvenlik becerileri öğretilmeli ancak güvenliğinin tek sorumlusunun kendisi olduğu mesajı verilmemelidir (Carlson 2000). İlişki kurulduktan sonra çocuğa şahit olduğu şiddet olayıyla ilgili deneyimlerini, hislerini anlatması için cesaret verilir ve travmatik semptomlarla başa çıkma öğretilir.

^c

<https://www.childandfamilysevice.org/programs/dvshe lters/>

^d <http://www.cawc.org/childrens-services/>

Bunun yanı sıra çocukların öğretmenleri ve bakım verenleri tedavi sürecine dahil edilebilmektedir (Groves, 1999).

2.4. Çocuklarla Grup Çalışmaları

Literatürde 1980li ve 1990lı yıllarda yapılan grup çalışmalarının birbirine benzer içerikli temalara sahip olduğu görülmektedir. Özellikle duyguların ifade edilmesi, suçluluk duygularıyla başa çıkma ve güvenlik bilgileri tekrarlanan temalardandır. Şiddete şahit olan çocuklarla yapılan örnek bir grup çalışmasının temaları aşağıdaki gibidir (Groves, 1999; Carlson, 2000; Sandoval, 2010):

1. Duyguları anlama ve ifade etme,
2. Öfkeyle başa çıkma,
3. Çocuk istismarının önlenmesi ve güvenlik eğitimi,
4. Sosyal destek kaynaklarını tanılama ve kullanma,
5. Sosyal yeterlilik ve kendilik kavramı,
6. Ailedeki şiddet nedeniyle yaşanan sorumluluk duygusuyla mücadele etme,
7. Geleceğin ve ailenin durumunun belirsizliğiyle başa çıkma,
8. Kadın ve erkek hakkındaki cinsiyet kalıp yargılarını (stereotip) ve efsaneleri tartışma.

Türkiye'nin üç büyük şehrinde 1994 yılında yapılan aile içi şiddete olgusunu inceleyen bir araştırmada eşler arasında çıkan en büyük anlaşmazlık sebeplerinin kadının giyiminin eşi tarafından beğenilmemesi; erkeğin, kadının köken ailesi ile görüşmesini istememesi; kadının davranışlarının onaylanmaması; kadının düzensiz ve

tertipsiz bulunması; erkeğin sinirli olduğu zamanlarda kadının ona cevap vermesi olarak sıralanmıştır. Bu anlaşmazlıklara ve şiddete rağmen boşanmayı düşünen kadınların oranı %11.2 olarak belirlenmiştir. Yine aynı çalışmada kadınların %40'ı "Eşinden kötü muamele gören kadınlar ne yapmalı?" sorusuna hiçbir şey yapmamalı, sabretmeli cevabını vermişlerdir. Bununla birlikte kadınların %45'i kendi kızları için de aynı tavsiyede bulunmuşlardır (İçli, 1994). Görüldüğü üzere kadına karşı aile içi şiddet olgusunda kadın ve erkek hakkındaki cinsiyet kalıp yargıları önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle hem şiddete maruz kalan kadınlarla hem aile içi şiddete şahit olan çocuklarla yapılan çalışmalarda cinsiyet kalıp yargılarına ve şiddete kaynak oluşturan toplumsal yapılara dikkat çekilmelidir. Nitekim anneyi güçlendirme çalışmaları ve çocuklarla yapılan grup çalışmalarına dahil edilen "Kadın ve erkek hakkındaki cinsiyet kalıp yargılarını ve efsaneleri tartışma" teması bu konuyla ilgilidir.

Aile içi şiddete şahit olan çocuklarla yapılan grup çalışmalarında ya da bireysel çalışmalarda çeşitli yöntem ve teknikler kullanılabilir. Oyun, drama ve hikaye bu yöntem ve tekniklere örnektir.

2.5. Oyun Terapisi ve Drama Çalışmaları

Küçük yaşta çocuklar için oyun, duyguları ifade etmenin etkili bir yoludur. Çocuklar sözel olarak ifade edemedikleri duygu ve deneyimleri oyuncaklar ve kurdukları oyunlarla göstermektedir. Bilişsel davranışçı oyun terapisi, grup oyun terapisi gibi uygulamalar aile içi şiddete şahit olan

çocuklarla çalışırken etkili olabilecek yöntemlerdir (Yüksel, 2017). Drama ise rol oynama, canlandırma, doğaçlama ve hikayeleştirme aracılığıyla terapötik etki göstermektedir (Sandoval, 2010). Drama çalışmaları çocukların travmatik yaşantıyı güvenli bir ortama aktarmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda çocuğun gelişim dönemine göre kurgulanan bir drama çalışması duyguların boşaltımına yardımcı olmaktadır (Jarman, 2014).

2.6. Terapötik Hikâye

Hurd (2015) aile içi şiddete şahit olan 5-10 yaş arası çocuklar için terapötik bir hikâye kitabı ve çalışma kitabı yazmıştır. Kitabın ana karakteri Alexis ebeveynleri arasında yaşanan aile içi huzursuzluğa şahit olmuş ve psikolojik semptomlar göstermeye başlamıştır. Hikâyede Alexis'in yaşadığı bu deneyimi anlama ve güvenlik oluşturma mücadelesi anlatılmaktadır. Kitap boyunca aile içi şiddetin temaları ve boyutları, psikopatoloji, öyküsel terapi, oyun terapisi, bibliyoterapi, dayanıklılık ve başa çıkma kullanılmıştır.

Aile içi şiddete şahit olmak çocuklar için genellikle travmatiktir (Jones, Hughes ve Unterstaller, 2001). Buna binaen söz konusu çocuklarla yapılacak psikolojik danışmanlık ve psiko-eğitim gibi çalışmalarda travmaya maruz kalan bireylere uygulanan sağaltım biçimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte çalışılan grubun çocuk olması kullanılacak yöntem ve tekniklerin buna göre çeşitlendirilmesini gerektirmektedir.

3. DÜNYADAN UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Türkiye’de kadın sığınma evlerinde aile içi şiddete şahit olan çocuklarla, kurum psikoloğunun takdiriyle bireysel görüşmeler yapılabilmeyle birlikte, bu konuda yürütülen yapılandırılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Aynı şekilde aile içi şiddete şahit olan çocuklarla ilgili yerli bir alanyazın oluşmamıştır.

Kanada 1990lı yılların başından beri aile içi şiddete şahit olan çocuklara psikolojik danışmanlık hizmeti vermekte, bu hizmet için donanımlı danışmanlar yetiştirip özel birimler kurmaktadır. 2009 yılı verilerine göre Kanada’nın yalnızca British Columbia eyaletinde şiddete şahit olan çocuklara psikolojik hizmet veren 90 adet özel birim bulunmaktadır. Bu birimler çocuklara hem bireysel hem grup olarak psiko-eğitim vermekle birlikte annelerle ve okullarla da çalışmaktadır (Barbeau, 2009). Programın amaçları şu şekilde sıralanmıştır:

- Şiddet döngüsünü kırmak,
- Aile içi şiddete şahit olan çocuklara özgüven geliştirme, güvenlik konusunda bilinç oluşturma, ilişki içerisinde kadına karşı şiddetle ilgili döngüyü anlama ve kendi duygularını fark etme konularında yardımcı olmak,
- Çocuklara destek grupları ve bireysel danışmanlık gibi hizmetler sunmak,
- Annelere destek sağlamak (kaynaklar, gruplar, danışmanlık vb.) ve
- İlişkilerde kadına karşı şiddet ile ilgili konularda toplumsal bilinç uyandırmak.

Bu birimlerde hizmet alan çocuklar mevcut kriz halini atlattı, anneleri zarar veren kişiden uzak bir yere yerleşmişlerdir. Kullanılan psiko-eğitim programı oldukça yapılandırılmıştır ve çocukları desteklemeyi, onlara somut beceriler öğretmeyi hedeflemektedir (Barbeau, 2009). Kanada’da verilen bu hizmetin genel amacı 3-18 yaş arası çocukların duygularını ifade edebilecekleri ve sağlıklı başa çıkma stratejilerini öğrenebilecekleri güvenli bir ortam sunmaktır.^e

Amerika’nın Boston eyaletinde Şiddete Şahit Olan Çocuk Projesi isimli yapılanma Boston Sağlık Merkezi’ne bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Bu yapılanma hem aile içi şiddete hem toplumsal şiddete şahit olan çocuklara hizmet sunmaktadır. Bünyesinde sosyal çalışmacı, psikolog, çocuk gelişimi uzmanı, müşavir çocuk doktoru ve müşavir avukat bulunduran bu yapılandırma şiddete şahit olan çocuklara bütüncül bir yardım hizmeti sunmayı amaçlamaktadır.^f

Avrupa’da şiddete şahit olan çocuklara yönelik yapılandırılmış bir destek merkezi bulunmamakla birlikte Avrupa Ekonomi ve Sosyal Komitesi tarafından 2011 yılında konuyla ilgili bir rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan raporda her çocuğun güvenli bir ortamda büyümeye hakkı olduğu ve bunu sağlamanın devletlerin sorumluluğunda olduğu; aile içi şiddete şahit olan çocukların korunması için Avrupa Birliği’nin ve Avrupa

^e

<https://www.interiorhealth.ca/YourHealth/Assault/SexualAssault/Pages/Prog-ChildrenWitnessAbuse.aspx>

^f <http://www.childwitnessstoviolence.org/>

Meclisi'nin harekete geçmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Czalbowski vd., 2011).

4. SONUÇ

Aile içi şiddet hem mağdur taraf hem şahit olan taraf için fiziksel ve psikolojik olarak yıpratıcı olabilmektedir. Annelerinin şiddete maruz kaldığına şahit olan çocuklar çeşitli gelişimsel sorunlar yaşayarak varlıklarını göstermektedir. Bu durumdaki çocukları tanıyıp onlara psikolojik ve eğitsel destek verebilmek amacıyla bir takım basamaklar, yöntemler ve teknikler belirlenmiştir. Dünyada aile içi şiddete şahit olan çocukların öfkelerini sağlıklı ifade edebilmelerini sağlamak, onlara güvenlik becerilerini öğretmek ve şiddetle ilgili farkındalık oluşturmak gibi amaçlarla hareket eden kuruluşlar mevcuttur. Aile içi şiddet istatistiklerine bakıldığında Türkiye'de de bu alanda çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Yetişmekte olan nesillerin şiddet döngüsünü devam ettirmeden sağlıklı ve güvenli bir hayat yaşamaları hem bireysel hem toplumsal olarak önem taşımaktadır. Bu nedenle çeşitli alanlardan araştırmacıların annelerinin şiddet gördüğüne şahit olan çocuklara yönelik sağaltıcı müdahaleler oluşturmasına ve bu alanın daha çok tanınmasına gerek duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Barbeau, E. (2009). *Best practices for the children who witness abuse program*. British Columbia: BC Yukon Society of Transition Houses.
- Bayındır, N. (2010). Aile içinde yaşanan şiddete karşı çocuğun gösterdiği tepkiler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 1-9.

- Bekmuratova, S.Z. (2012). Study of international students' definitions of, and perceptions about, domestic violence against women. Master thesis, Minnesota State University, Mankato.
- Bent-Goodley, T.B. (2004). Perceptions of domestic violence: A dialogue with African American women. *Health&Social Work*, 29(4).
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books.
- Carlson, B.E. (1996). Children of battered women: Research, programs, services. In. A.R. Roberts (Ed.), *Helping battered women* (pp.172-187). New York, NY: Oxford University Press.
- Carlson, B.E. (2000). Children exposed to intimate partner violence: Research findings and implications for intervention. *Trauma, Violence, & Abuse*, 4, 321-342.
- Czalbowski, S., Villanueva, I.F., Martin, I.L., Aleu, M.P., Trigales, L.G., Rodriguez, V., Frisanco, R., Candia, G., Gallo, A., Serughetti, G., Thorlacius, Ö., Sigurjonsdottir, S.A., & Björnsdottir, B. (2011). *Children witness of gender violence in the domestic context*. Madrid, Spain: Save the Children.
- Devaney, J. (2015). Research Review: The Impact of Domestic Violence on Children. *Irish Probation Journal*, 12, 79-94.
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44, 513-524.
- Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology*, 50, 337-370.
- Holden, G.W. (2003). Children exposed to domestic violence and child abuse: Terminology and taxonomy. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(3), 151-160.
- Holt, S., Buckley, H. and Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: a review of the literature. *Child Abuse and Neglect*, 32, 797-810.
- Howard, L., Trevillion, K., Khalifeh, H., Woodall, A., Agnew-Davies, R., & Feder, G. (2010). Domestic violence and severe psychiatric disorders: Prevalence and interventions. *Psychological Medicine*, 40(6), 881-893
- Hurd, M. (2015). Healing through story: Development of a children's story and workbook for witnesses of domestic violence. Doctoral dissertation, The Chicago School of Professional Psychology. (ProQuest Number: 3739811).

- İçli, T.G. (1994). Aile içi şiddet: Ankara, İstanbul ve İzmir Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 7-20.
- Jarman, S. (2014). The effectiveness of drama therapy for children who have witnessed domestic abuse. *Mental Health Practice*, 18(2), 19-24.
- Jones, L., Hughes, M., & Unterstaller, U. (2001). Post-traumatic stress disorder (PTSD) in victims of domestic violence. *Trauma, Violence, & Abuse*, 2(2), 99-119.
- Kitzmann, K.M., Gaylord, N.K., Holt, A.R., & Kenny, E.D. (2003). Child witness to domestic violence: A Meta-Analytic Review. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 71(2), 339-352.
- Kocacık, F., & Çağlayandereli, M. (2009). Ailede kadına yönelik şiddet: Denizli ili örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Derneği*, 6(2), 25-43.
- Kolbo, J.R., Blakely, E.H., & Engleman, D. (1996). Children who witness domestic violence: A review of empirical literature. *Journal of Interpersonal Violence*, 11(2), 281-293.
- Kragh, J., & Huber, C. (2002). Family resilience and domestic violence: Panacea or pragmatic therapeutic perspective? *The Journal of Individual Psychology*, 58(3), 290-304.
- Moe, A.M. (2009). Battered women, children and the end of abusive relationships. Sociology Faculty Publications. Paper I.
- Morley, E.G. (1999). The child witness to domestic violence: The relationship among battered mothers' characteristics, child abuse, and child behaviour problems, Doctoral dissertation. UMI 9933286
- Sandoval, Y. (2010). Support group for children who experienced domestic violence: A grant proposal, Master thesis. UMI No. 1486371
- Sullivan, C.M. (2018). Understanding how domestic violence support services promote survivor well-being: A conceptual model. *Journal of Family Violence*, 33(2), 123-131.
- Tsavoussis, A., Stawicki, S.P.A., Stoicea, N., & Papadimos, T.J. (2014). Child-witnessed domestic violence and its adverse effects on brain development: A call for societal self-examination and awareness. *Frontiers in public health*, doi: 10.3389/fpubh.2014.00178
- Wolak, J., & Finkelhor, D. (1998). Children exposed to partner violence. In J.L. Jasinski & L.M. Williams (Eds.), *Partner Violence: A Comprehensive Review of 20 Years of Research*. California, CA: SAGE.
- Wuest, J., Merritt-Gray, M., & Ford-Gilboe, M. (2004). Regenerating family: Strengthening the emotional health of mothers and children in the context of intimate partner violence. *Advances in Nursing Science*, 27(4), 257-274.

